

OLVASÓNAPLÓ

IRODALMUNKRÓL, A TELJESSÉG IGÉNYÉVEL

BORI IMRE: *Irodalmunk évszázadai*.
Forum, Újvidék, 1975.

Az 1975. évi könyvkiadás egyik első termékeként vettük a kezünkbe Bori Imrének a jugoszláviai magyar irodalom életrajzával foglalkozó kézikönyvét, amely az *Irodalmunk évszázadai* sokatmondó és literatúránk nagykorúságát sugalló címet viseli, és amely koncepcióját, valamint tartalmi anyagát tekintve egyrészt kiegészítése és folytatása, másrészt pedig egyszerű, mechanikus átmentése egy újabb kötetbe a szerző 1968-ban megjelent munkájának, *A jugoszláviai magyar irodalom történetének*.

Mivel az említett kiadványok azonos témaköre az összehasonlítás, illetve a párhuzamosítás lehetőségét kínálja fel, és erre ösztönöz bennünket Bori Imre 1973-ban kiadott, esszéket, tanulmányokat és kritikákat tartalmazó, *Fejezetek irodalmunk természetrajzából* című kötete is, recenzióink munkamódszerül az eddig megjelent Bori-féle kis irodalomtörténeti áttekintők összevetését választottuk, ami többek között a jugoszláviai magyar írókról és a szellemi életünket kísérő jelenségekről formált szakvélemény állandó alakulásának, gazdagodásának és módosulásának az érzékeltetésében is nagy mértékben a segítségünkre lehet.

Az *Irodalmunk évszázadai* — mint mondtuk — csak bizonyos értelemben mutat közeli rokonságot *A jugoszláviai magyar irodalom történetével*, amely az itteni írásművészetnek egy meghatározott periódusát, nevezetesen az 1918-tól 1945-ig terjedő időszak szárnypróbálgatását, útkeresését és felfelé ívelését elemzi, ellentétben ezzel a legfrissebb irodalomtörténettel, ahol a jugoszláviai magyar írott szó születéséről és napjaink lírájáról, prózájáról, drámakísérleteiről is szó esik.

Irodalmunk tehát — történeti szempontból — új dimenziókkal gazdagodott. Múltja — amely ténylegesen már a XI. században, az itteni írásbeliség kialakulásával kezdetét vette — a XIV. és a XV. századból származó magyar nyelvű szövegemlékek felidézésével, a Huszita biblia kamonci (kamenicai) eredetének tudatosításával, a laskói születésű Laskai Osvát és a kamonci Szerémi György nevének lejegyzésével, Szabatkai Mihály propagandajellegű világi lírájának figyelembevételével, valamint Janus Pannonius és Váradí Péter humanizmusának hazai vonatkozásaisával nagyobb mélységet kapott, jelene pedig a kortárs költők, írók és kritikusok felsorakoztatásával perspektivikusabb ígéretek jövőnk szellemi életét illetően. A jugoszláviai magyar irodalom ilyenfajta közelítésével és feldolgozásával az irodalmi hagyományainkat ápoló szöveggyűjtemény bevezetőjében — a kötet lényegesen más rendeltetése miatt — csak kivonatos formában találkozhattunk, de szellemi múltunknak ezekről a koronatanúiról eddig még azok a kiadványok sem számoltak be részletesebben, amelyek ugyancsak Bori Imre tolla nyomán történeti áttekintőkben és kritikai igényel írt esszéikben és tanulmányokban kísérlik meg a jugoszláviai magyar irodalom jellemző vonásainak, tipikus problémáinak és sajátos jegyeinek meghatározását.

Hasonlóképpen újdonság a kis irodalomtörténeti kézikönyvnek az a fejezete is, ahol a baranyai reformáció irodalmának kibontakozása kerül szóba és Veresmarti Mihálynak, Zrínyi Miklósnak az az élénk kulturális tevékenysége, amely hagyományaink értéknívójának emeléséhez, irodalmi múltunknak pedig az öregbítéséhez járult hozzá. Az előtörténet gazdag illusztratív anyagát, az aracsi dombormű latin nyelvű feliratát, Váradi Péter Báthori Miklós váci püspökhöz címzett levelének szövegmásolatát, Jámbor Pál (Hiador) párizsi útirajzát, vagyis a jugoszláviai magyar próza első terméseinek egyikét az *Irodalmunk évszázada*ihoz antológiai kiegészítőként szervesen kapcsolódó *Irodalmi hagyományaink* tartalmazza éppúgy, mint azoknak az irodalmi koroknak a szemléltető anyagát is, amelyeknek történeti rendszerezéséről és jellemzőinek körvonalazásáról ugyancsak *A jugoszláviai magyar irodalom történetében* és az *Irodalmunk évszázada*iban olvashatunk.

Az írott szó első megnyilvánulási formáinak ez a nyílt és tudatos vállalása egyértelműen a hazai magyar nyelvű líra, próza és drámaköltészet önállóságát, nagykorúságát hangsúlyozza, sőt tágabb értelemben még azt is megerősíti, hogy irodalmunk az előtörténet idején sem a magyarországi hatások és egyéb befolyások rabjaként létezett, hanem független, sajátos öntörvénnyel rendelkező művészetként. Hagyományaink ilyen megmutatása Bori irodalomtörténeti ténykedésének a lényegét tükrözi, ez az úttörő munka minden figyelmet és tiszteletet megérdemel. Ezért tartjuk ezúttal kevésbé fontosnak a részletek feldolgozási módszerének és értékbeli elrendezésének a kérdését, hiszen mi is elsősorban azt kívánjuk aláhúzni, hogy szellemi életünk nem mélyebb gyökerek és hagyományok nélküli. Ennél a szemléletmódnál azonban lényegesen tartjuk annak a viszonylagosságnak a reális értelmezését, amely az egyetemes magyar irodalom és az itteni magyar irodalom fogalmából adódik. A humanista Brodarics István, a korai barokkot képviselő Veresmarti Mihály, az eposzíró Zrínyi, a lendvai irodalmi központ és a csáktornyai szellemi kör például — hogy csak a legjelentősebb személyeket és kulturális góccokat említsük — éppúgy részei az egyetemes magyar szellemi életnek, mint amennyire első, autentikus megnyilvánulásai a hazai talajhoz kötődő kultúrának. Ezekből a példákból is látható, hogy az előtörténet helyes felmérése korántsem olyan egyszerű és magától értetődő, mint az újabb keletű irodalom ilyen jellegű meghatározása. A középkori magyar nyelvű művelődési emlékek kutatása a történelemben és az írott szó világában egyaránt otthonosan mozgó tudóst igényel, aki csalhatatlan érzékkel képes követni a kor szellemének minden finom, árnyalatnyi rezdülését. Ilyen szempontból mi, akik csak külső szemlélői lehetünk a hagyományok nagy szakmai gyakorlatot követelő elrendezésének, illetve értékeik és jelentőségük felmérésének, bizalommal közeledünk Bori idevágó, minden bizonnyal hitelesnek mondható magyarázataihoz.

Az *Irodalmunk évszázada*i Milkó Izidor írói pályájával kezdődően és Gál László költészetének jellemzésével befejezően, egy történeti szempontból középső részben, nagyobbára ugyanazokat az alkotókat és ugyanazokat a jelenségeket tárgyalja, akik, illetve amelyek 1968-ban alaptémaként *A jugoszláviai magyar irodalom történetét* foglalkoztatták. A kötetnek ebben a szakaszában tehát egy, már korábban feldolgozott és kiértékelt időtartam szellemi megmozdulásainak mechanikusan átvettített másolatáról van szó, amit még akkor sem kísérhet elfogadható megokolás, ha irodalomtörténetről és Bori Imre tanulságos kommentárjairól beszélünk. Azok számára ugyanis, akik az *Irodalmunk évszázada*it megelőző kis irodalomtörténeti kalauzt már forgatták, és a megszokottnál kissé behatóbban tanulmányozták is, meglehetősen zavaróan hat ugyanazoknak a gondolatoknak, sőt igen gyakran ugyanazoknak a mondatoknak és mondatrövidéseknek az újraolvasása, amelyek *A jugoszláviai magyar irodalom történetében* egyszer már szerepeltek.

Az effajta felesleges önisméltés elkerülésének érdekében célszerű és aktuális lenne az irodalomtörténeti füzetek gondolatával foglalkozni, amelyek jelentősebb korszakaira bontva elemeznék líránk, prózánk és drámai irodalmunk izgalmas sorsfordulóit. A jövőben ezzel elejét vennénk az *Irodalmunk évszázada*iban ez alkalommal frissen ható anyagként közzétett szövegek monoton ismétlésének, és egyben nagyobb teret, valamint fokozottabb figyelmet szentelhetnénk az újabb eredetű felfedezések és egyéni meglátások hangsúlyozásának. A legutóbbi Bori-irodalomtörténet esetében már most elegendő lett

volna csupán a kezdeti éveknél és az 1944-től 1974-ig terjedő irodalomnak a jellemzőit rögzíteni (ami valóban új anyag), természetesen külön-külön füzetben, amelyek közé — csekély módosítással — bármikor beiktatható lenne az az irodalomtörténet, amely az eseményeket 1918-tól 1944-ig vizsgálja. A fenti munkaterv megszívlelése a gazdaságosság szempontjából is lényegesen többet ígér, mint ez a jelenlegi, amelyből a jövőre vonatkozóan nem kellene hosszabb távú gyakorlatot csinálnunk.

De végezetül foglaljuk össze megjegyzéseinket az *Irodalmunk évszázadaiban* zárófejezetként szereplő, íróinkat és szellemi életünket 1944-től 1974-ig. tehát napjainkig ismertető szakaszáról is, amely — egyrészt a szerzői pályák és események egysíkú, másrészt pedig az irodalomtörténetírás természetével kevésbé összeférő szubjektív interpretálása miatt — legtöbb vitára alkalmat adó része a kötetnek. Bár e fejezettel kapcsolatban szükségesnek tartjuk a kortárs irodalom éber figyelőjének kijáró őszinte elismerés hangsúlyozását, nem szeretnénk elhallgatni azokat a problémákat sem, amelyek az egyes irodalmi vonatkozású tények és jelenségek nem túl precíz, némelykor pedig erősen eufemisztikus színezetű vagy éppen önkényes magyarázatából adódnak. Azok a körülmények, amelyek a kortárs irodalommal foglalkozó szakembert szinte természetesen befolyásolják az ítéletek minőségi alakulásában, csak részben lehetnek igazolói a Bori-féle irodalomtörténetben is tapasztalható ilyen jellegű ténymagyarázatoknak. De nem könnyű megokolást találni arra a — kötet zárórészében alkalmazott, ugyancsak szubjektív indítékúnak mondható — munkamódszerre sem, amelyet — különösen az írói pályák körvonalazása során — az egész vajdasági irodalommal szemben tanúsított atyai elfogultság jellemez. Ezzel nem azt akarjuk mondani, hogy a kézikönyv rendeltetésű irodalomtörténetről, illetve a kortársi irodalomkalauzról „lezárt” értékrendszerű kritikát várunk, de igenis megköveteljük tőle, hogy tájékoztatásában pontos, véleménynyilvánításában objektív, ítéleteiben pedig maximálisan következetes legyen. E kívánalmak értelmében nem tartjuk elfogadhatónak azt az irodalomvizsgálati módszert, amely az eredményekben, de az esztétikai kisigényűségben is egyaránt gazdag írásbeliségünket kizárólag a pozitív mérlegelés vonalán emlegeti, még kevésbé pedig e vizsgálati módszernek azt a változatát, amely a tények atyai jóságú tolmácsolásának sorközében próbál önkényes rendet teremteni jelenkori irodalmunk égtája alatt. Konkrétabb megfogalmazásban tehát azt kellene mondanunk, hogy Bori Imre irodalomtörténetének a legfrissebb szellemi megmozdulásainkra vonatkozó fejezete annak a kettősségnél a jegyében íródott, amely egyfelől szerzőnk és irodalmi alkotásaink egyformán magas színvonalát, másfelől pedig (ezen az általános érvényűnek feltüntetett megállapításon túl) irodalmunk minőségi szempontból erősen differenciált jellegét hirdeti. Magától értetődő, hogy a kötet záró fejezetének legfőbb problémái ebből a kettősségből adódnak, és ez a kettősség az okozója azoknak az ellentmondásoknak is, amelyek a fejezet néhány írásában szembetűnő sajátosságként dominálnak.

Gulyás József lírája például (de említhetnénk itt Ladik Katalin és mások nevét is), amely egyébként négy komoly gyűjteménnyel a szerző aktív versírói mentalitását hangsúlyozza, nem részesül abban az elmélyültebb, alaposabb és megfontoltabb hozzáállást igénylő elemzésben, amellyel Bori Imre Pap József és Koncz István, 1974-ig mindössze csak egy-egy kötettel igazolható költészetét illeti. Bori Gulyás József versírói pályájának jellemzőit néhány ecsetvonás erejéig körvonalazza, ugyanakkor viszont a fentebb említett két költő esetében egy egész esszéírói apparátust mozgat meg igen természetlen és egy pillanattal sem a líra szigorú elkötelezettségei mellett szóló munkáik kiemelése céljából. Távol áll tőlünk ezzel azt sugallni, hogy irodalomtörténetünk nem viszonyul elismerően Gulyás József költészetéhez, azt ellenben nyomatékosan kiemelni, hogy rövidke összefoglalójában megengedhetetlenül mellőzi annak bővebb ismertetését, amiről az írás első, bevezető sorai beszélnek, nevezetesen azoknak az alkotói erényeknek a szemléltetését, amelyek alapján a kötet poétánkat a legtehetségesebb vajdasági költők közé sorolja. Mivel mi is úgy véljük, hogy Gulyás versírói világa — amely, mint mondtuk, több kötetnyi jelentkezés után kerekedett egységes és bizonyos vonatkozásaiban tipikus alkotói üzenetté — lényegesen többet érdemel annál a szürke bóknál, amely csak kimond, de részleteiben már nem illusztrál, bá-

torságunk van arra következtetni, hogy Borit az effajta vizsgálódásban, vagyis az effajta szembetűnő megkülönböztetésben nemcsak a tények irányították, hanem az a nagy erejű mítosz is lényegesen befolyásolta, amely — különösen Koncz István versesköltete kapcsán — a Symposion közismert „feldobó politikájának” egyik szalmazaláng-lobogásaként került be irodalmunkba.

Hasonlóan nem a valós érdemek diktálta elismeréssel szól a kötet Szelei István kritikai és irodalomtörténeti munkásságáról sem, amelyet eredeti meglátásaiban fontos kapcsolattörténeti tanulmányok fémjeleznek, gondoljunk csak az *Utak egymás felé* című tanulmánykötetre vagy a *Hajnóczy és a délszlávok* című monográfiára és arra a színes tanulmánycsokorra, amely a jugoszláviai magyar irodalomból meríti témáját. E gazdag munkássággal kapcsolatos szükségesség ellenpontjaként Bosnyák István, Gerold László és Utasi Csaba lényegesen szegényebb, halványabb és kiforratlanabb esszéírásának dicséretét találjuk, valamint annak a most induló, ugyancsak esszéírói nemzedéknek a felsorakoztatását, amely egy-két szerény kísérletével még nem érdemel irodalomtörténeti figyelmet. Nem véletlen, hogy mi ebben a szubjektivitással igen csak áthatott rangsorolásban — Bori Imre szellemi tudatformálásunkra gyakorolt nagy hatását tartva szem előtt — a későbbi apró irodalomtörténeti igazságtalanságok csíráját látjuk. És valóban, ez máris nagyobb dimenziókban jelentkezik ott, ahol a további példák kedvéért mondjuk az Urbán Jánosról és a Végel Lászlóról szóló értékelés összevetését is megejtjük. Bori szerint Végel nehézkesen kibontakozó irodalmi munkásságát jóval többre kell taksálnunk, mint Urbán Jánosnak a lírai történetírás területén kiteljesedő tevékenységét. Félreértés ne essék, ez az észrevétel az előbbiekkal együtt nem kidekázni akarja a vajdasági magyar irodalmat, hanem csak felmutatni a történetírásával kapcsolatos legszembetűnőbb értékbeli eltéréseket, azokat, amelyek nagyobb távlatban írásbeliségünk néhány jelenségének és jelentős személyiségének a félreismeréséhez vezethet.

Felértékelést és egy ilyen kis kézikönyvben megengedhetlenül nagy bizalmat jelent Hornyik Miklós kimondottan publicisztikai természetű, igen kurta munkásságának az említése is, nem kevésbé az a néhány sor, amely Dávid András és Vajda Gábor igényes, de irodalomtörténeti vizsgálatra még nem érdemesült tanulmányait határozza meg érdeklődési körük, illetve tematikai anyaguk szempontjából.

A kötet legfrissebb irodalmi megmozdulásainkkal foglalkozó fejezete — az írói útvonalak feltérképezése mellett — a vajdasági folyóiratokról mint a líra, a dráma, a szépproza és a kritika állandó, aktív műhelyeiről is tartalmaz figyelemre méltó összegezést. Szellemi életünkben betöltött jelentős szerepük miatt a Híd, az Új Symposion és az Üzenet sajátos koncepcióját ismertetni nagy fontosságú vállalkozás, amely azonban Bori bemutatásának néhány erősen eufemisztikus kitételével korigálásra és a tények megállapítása céljából körültekintőbb felmérésre szorul. Különösen vonatkozik ez a fejezetre arra a részére, amely a Symposion-mozgalom lényegi körvonalazásával és irodalompolitikai fellépésének meghatározásával próbálkozik, valamint arra az Üzenet születése körüli okfejtésre, amely a szellemi életünkben lejátszódó decentralizációs folyamatokra hivatkozva, homályban hagyja a más irányú indítékok, szellemi szükségletek és irodalmi igények felszínre kívánczoló igazságát. Az Üzenet ugyanis csak részben eredménye a decentralizációt szorgalmazó irodalompolitikának. Létrejöttét más körülmények is sürgették, így például — ne vonakodjunk kimondani — az egyre inkább erősödő szellemi zárlat, amelyet leginkább a Symposion éreztetett a Szabadkán, illetve a vidéken alkotó írőkkel. Az Üzenet születését megelőző „irodalmi közvitán” ez a sürgető körülmény egyébként nyomatékosan is előtérbe került, ami azt jelenti, hogy Borinak az Új Symposionnal kapcsolatos ama megállapítása, amely a lap nyílt és demokratikus forumjellegét hangsúlyozza, nem egyeztethető össze irodalmi valóságunk ide vonatkozó tényeivel.

Ugyanakkor a Symposion-mozgalom értelmezéséről és bemutatásáról sem mondhatjuk azt, hogy teljes mértékben pontos és realitásra törekvő. Erősen szépít az igazságon annak elhallgatása, hogy a Symposion történetét — más irodalmi mozgalmakhoz hasonlóan — nemcsak pozitívumokkal teletűzdelt karrier kíséri, hanem sok olyan téves ítélet is, amely értékes költőket és írókat próbált erőnek erejével elnémítani. Bori irodalomtörténeti kézikönyve mindegy-

ról nem tesz említést, amiből arra következtethetünk, hogy szerinte a mozgalom a hibáktól és a helytelen felmérésektől teljesen mentes. Más szóval tehát Bori egyetért mindazokkal az ítéletekkel, amelyeket a Symposium — kritikai értékrendszerünk megreformálása során — mondott ki. De akkor vajon hogyan kerülhettek be a kötetbe — mégpedig megértő és tisztelettel adózó pályaképek révén — azok a szerzők, nagynevű és nagymúltú költők, írók, akikről a Symposium az újraértékelés idején elmarasztalóan nyilatkozott? A fejezet ilyen írásai — ellentmondva a Symposiumról szóló, kizárólag pozitív beállítottságú összefoglalónak — már amellett szólnak, hogy Bori mégiscsak szelektálja azokat az értékeléseket, amelyek a Symposium-mozgalomtól származnak, csak hallgat az ilyenfajta szelekció szükségességéről ott, ahol ennek nyílt és őszinte kimondása megcsorbítaná a symposionisták mítikus tekintélyét.

FEKETE ELVIRA

A MÚLTBAN TETT LÉPTEK EGYMÁS FELÉ

KÁICH KATALIN: *Egy fejezet a magyar—szerbhorvát irodalmi és kulturális kapcsolatok történetéből* (Zombor 1875—1918).

Ravan grad monográfiatorozat.

Művelődési Közösség, Zombor, 1975.

Népeink közös múltjának felmérése egyre több területen már eddig is igen értékes eredményeket hozott mind a mai történészek, irodalomtörténészek, művészettörténészek, mind az elkövetkező nemzedék számára. A mi égboltunk alatt hatványozza az érdeklődést az is, hogy Vajdaság különösképpen gazdag forrásokat őriz, hiszen tartományunk területén a múlt században a magyar—szerbhorvát irodalmi és kulturális kapcsolatok megteremtése, kifejlesztése érdekében komoly erőfeszítések történtek, amelyeknek eredményei ma is termékenyítően hatnak szellemi életünk minden közös megnyilatkozására. Akár irodalmi, akár képzőművészeti vagy színháztörténeti kutatásokról volt szó, az ilyen feltérképezések idején nem egyszer idéztük már Laza Kostić, Vajda János, Jakov Ignjatović, Gozdsu Elek, Zmaj Jovan Jovanović, Papp Dániel, Veljko Petrović, Kosztolányi Dezső sorait, műfordításait, olykor a dobogókról hévvel idézve Ady felkiáltását, hát...

„Mért nem találkozunk süvöltve
Az eszme-barrikádokon?”

Költevények, színművek, elbeszélések, népdalok egyik vagy a másik nyelvre való fordítása minden esetben a múltban tett lépeket jelentette egymás felé, sokkal több eredménnyel és a testvéri együttélés létrehozásának őszintébb szándékával, mint amennyit a monarchia erre hivatott politikusai, felkent szellemi vezérei, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium és vármegei potentátjai tettek a klérussal együtt. Mennyi szép kezdeményezés és újra-kezdés éppen ezeken a küszöbökön bukott el, mert a tollasodó burzsoázia a maga jólétének mindenáron való biztosítása érdekében nagy készséggel tüzte zászlajára a bécsi kamarilla fekete-sárga jelszavát, mert a DIVIDE ET IMPERA igen alkalmasnak bizonyult arra, hogy csöpögő lojalításában kiélje sovinizmusát is.